

(શાર્દૂલવિક્રીડિત)

સંન્યસ્તવ્યમિદં સમસ્તમપિ તત્કર્મૈવ મોક્ષાર્થિના
સંન્યસ્તે સતિ તત્ર કા કિલ કથા પુણ્યસ્ય પાપસ્ય વા ।
સમ્યક્ત્વાદિનિજસ્વભાવભવનાન્મોક્ષસ્ય હેતુર્ભવન્
નૈષ્કર્મ્યપ્રતિબદ્ધમુદ્ધતરસં જ્ઞાનં સ્વયં ધાવતિ ॥૧૦૯॥

હવે આ અર્થનું કળશરૂપ કાવ્ય કહે છે :-

શ્લોકાર્થ :- (મોક્ષાર્થિના ઇદં સમસ્તમ્ અપિ તત્ કર્મ એવ સંન્યસ્તવ્યમ્) મોક્ષાર્થીએ આ સઘળુંય કર્મમાત્ર ત્યાગવા યોગ્ય છે. (સંન્યસ્તે સતિ તત્ર પુણ્યસ્ય પાપસ્ય વા કિલ કા કથા) જ્યાં સમસ્ત કર્મ છોડવામાં આવે છે ત્યાં પછી પુણ્ય કે પાપની શી વાત ? (કર્મમાત્ર ત્યાજ્ય છે ત્યાં પુણ્ય સારું અને પાપ ખરાબ - એવી વાતને ક્યાં અવકાશ છે ? કર્મસામાન્યમાં બન્ને આવી ગયાં.) (સમ્યક્ત્વાદિનિજસ્વભાવભવનાત્ મોક્ષસ્ય હેતુઃ ભવન્) સમસ્ત કર્મનો ત્યાગ થતાં, સમ્યક્ત્વાદિ જે પોતાનો સ્વભાવ તે-રૂપે થવાથી-પરિણમવાથી મોક્ષના કારણભૂત થતું, (નૈષ્કર્મ્યપ્રતિબદ્ધમ્ ઉદ્ધતરસં) નિષ્કર્મ અવસ્થા સાથે જેનો ઉદ્ધત (-ઉત્કટ) રસ પ્રતિબદ્ધ અર્થાત્ સંકળાયેલો છે એવું (જ્ઞાનં) જ્ઞાન (સ્વયં) આપોઆપ (ધાવતિ) દોડ્યું આવે છે.

ભાવાર્થ :- કર્મને દૂર કરીને, પોતાના સમ્યક્ત્વાદિસ્વભાવરૂપે પરિણમવાથી મોક્ષના કારણરૂપ થતું જ્ઞાન આપોઆપ પ્રગટ થાય છે, ત્યાં પછી તેને કોણ રોકી શકે ? ૧૦૯.

પ્રવચન નં. ૨૪૦ શ્લોક-૧૦૯, ૧૧૦ બુધવાર, જેઠ સુદ ૫, તા. ૩૦-૦૫-૧૯૭૯

(‘સમયસાર’) ૧૦૯ કળશ.

સંન્યસ્તવ્યમિદં સમસ્તમપિ તત્કર્મૈવ મોક્ષાર્થિના
સંન્યસ્તે સતિ તત્ર કા કિલ કથા પુણ્યસ્ય પાપસ્ય વા ।
સમ્યક્ત્વાદિનિજસ્વભાવભવનાન્મોક્ષસ્ય હેતુર્ભવન્
નૈષ્કર્મ્યપ્રતિબદ્ધમુદ્ધતરસં જ્ઞાનં સ્વયં ધાવતિ ॥૧૦૯॥

શું કહે છે ? જુઓ ! (મોક્ષાર્થિના इदं समस्तम् अपि तत् कर्म एव संन्यस्तव्यम्) 'મોક્ષાર્થીએ...' 'રાજમલજી'ની ટીકામાં એમ કહ્યું છે કે, મોક્ષાર્થી (એટલે) જેને મોક્ષની અભિલાષા છે, જેને અતીન્દ્રિય આનંદનો અનુભવ થયો હોય. અતીન્દ્રિય આનંદના અભિલાષીને 'કળશટીકા'માં મોક્ષાર્થી કહે છે. 'રાજમલજી'ની ટીકા છે ને ! ૧૦૮ (કળશ). મોક્ષાર્થી - 'સકળકર્મક્ષયલક્ષણ મોક્ષ - અતીન્દ્રિય પદ, તેમાં જે અનંત સુખ તેને ઉપાદેય અનુભવે છે...' અતીન્દ્રિય આનંદ મોક્ષમાં છે, એ અતીન્દ્રિય આનંદ જે અનુભવે છે તે જીવ. આ..હા...! મોક્ષનો અભિલાષી - મોક્ષાર્થીનો અર્થ એ (છે). આત્માનો જે અનંત આનંદ છે, સહજ સ્વરૂપ, તેનો અનુભવ થઈ ઉપાદેયપણે માને છે... આહા..હા...! તે જીવ મોક્ષાર્થીની વ્યાખ્યા મોટી લાંબી છે.

(અહીંયાં કહે છે), 'મોક્ષાર્થીએ આ સઘળુંય કર્મમાત્ર ત્યાગવા યોગ્ય છે.' પુણ્ય અને પાપના ભાવ બધું ત્યાગવા યોગ્ય છે. આહા..હા...! ચાહે તો હિંસા, જૂઠું, ચોરી, વિષયભોગ, કામ, ક્રોધ હો કે ચાહે તો દયા, દાન, વ્રત, તપ, ભક્તિ, પૂજા એ બધા ભાવ બંધના કારણ છે. આહા..હા...! 'મોક્ષાર્થીએ...' અનંત આનંદ, સુખને ઉપાદેયપણે અનુભવે છે એવા મોક્ષાર્થીએ 'સઘળુંય કર્મ..' કર્મ શબ્દે શુભાશુભ. દયા, દાન, વ્રત, તપ, ભક્તિ, પૂજા એ બધું 'ત્યાગવા યોગ્ય છે.' એ ધર્મ નહિ. આહા..હા...!

(સંન્યસ્તે સતિ તત્ર પુણ્યસ્ય પાપસ્ય વા કિલ કા કથા) 'જ્યાં સમસ્ત કર્મ છોડવામાં આવે છે...' આહા..હા...! જ્યાં સમસ્ત પુણ્ય અને પાપના ભાવનો ત્યાગ કરવામાં આવે છે 'ત્યાં પછી પુણ્ય કે પાપની શી વાત ?' કે, પુણ્ય ઠીક છે અને પાપ અઠીક છે.

રાત્રે તમારો સમાનજાતિનો પ્રશ્ન થયો હતો ને એ હું સમજ્યો નહોતો. સમાનજાતિ તો અહીંયાં લેવાનું છે. દ્રવ્ય અને ગુણ સમાનજાતિમાં લેવાનું છે. અહીં દ્રવ્ય-પર્યાય લેવું છે ને ! દ્રવ્ય-પર્યાય લેવું છે ને ! આ..હા...!

અહીંયાં કહે છે કે, જેને આત્મા અતીન્દ્રિય આનંદસ્વરૂપ (છે), તેને અનુભવમાં ઉપાદેય તરીકે જાણે છે, એવા મોક્ષાર્થીને પુણ્ય અને પાપ બેય ભાવ કર્મરૂપ છે માટે ત્યાગવા યોગ્ય છે. તેમાં વળી આ પુણ્ય ઠીક અને પાપ અઠીક, એવી વાત ક્યાં છે ? બેય બંધના કારણ છે. આહા..હા...! વ્રત ને તપ, દયા ને દાન, પૂજા ને ભક્તિ, હિંસા ને જૂઠું, ચોરી ને વિષયવાસના, બધું કર્મ વિકાર છે, એ ત્યાગવા યોગ્ય છે. આહા..હા...!

'ત્યાં પછી પુણ્ય કે પાપની શી વાત ?' કે, પુણ્ય શુભભાવ વ્રત, તપાદિ ઠીક છે એવી વાત ક્યાં આવી ? એમ કહે છે. આહા..હા...! 'કર્મમાત્ર ત્યાજ્ય છે ત્યાં પુણ્ય સારું અને પાપ ખરાબ - એવી વાતને ક્યાં અવકાશ છે ?' આહા..હા...! ઝીણી વાત, પ્રભુ ! શુદ્ધ ચૈતન્ય પરમાનંદની મૂર્તિ પ્રભુ આત્મા ! તેનું જેને શુદ્ધ પરિણમન કરવું છે અને પૂર્ણ પરિણમનનો અભિલાષી છે, તેને તો પુણ્ય-પાપમાં પુણ્ય ઠીક અને પાપ અઠીક, એવું કાંઈ

છે જ નહિ. બન્ને છોડવા યોગ્ય છે. આહા..હા...!

મુમુક્ષુ :- પુણ્ય તો સિદ્ધમાં છૂટે છે.

ઉત્તર :- નહિ, પહેલેથી જ દષ્ટિમાંથી છોડવું. પછી શુદ્ધ ઉપયોગ પૂર્ણ થશે ત્યારે એ અસ્થિરતામાંથી છૂટી જશે. પણ દષ્ટિમાંથી તો પહેલા છોડવું. શ્રદ્ધામાંથી તો પહેલા જ છોડવું. પછી જ્યારે શુદ્ધ ઉપયોગ પૂર્ણ થશે ત્યારે એ શુભ પરિણામ ઉત્પન્ન નહિ થાય. પણ અહીંયાં તો પહેલેથી શ્રદ્ધામાં પુણ્ય અને પાપ બન્ને ત્યાગવા યોગ્ય છે અને ત્રિકાળી આનંદ સ્વરૂપ જ ઉપાદેય છે, એમ પહેલેથી શ્રદ્ધામાં લેવું. આ..હા...! એવી વાત છે, ભાઈ ! ઝીણી વાત છે, બાપા !

વીતરાગમાર્ગ સર્વજ્ઞ પરમેશ્વર ત્રિલોકનાથ ! એ વીતરાગ ભાવમાં મોક્ષમાર્ગ કહે છે. રાગમાં મોક્ષમાર્ગ નથી (કહેતા). આહા..હા...! વીતરાગ છે, સર્વજ્ઞ પરમાત્મા છે. એ વીતરાગ કેમ થયા ? કે, વીતરાગ ભાવથી વીતરાગ ભાવ થયો. રાગની ક્રિયાથી વીતરાગ ભાવ નથી થતો. આ..હા..હા...! શુભ કે અશુભ બન્ને ભાવ કર્મબંધનના કારણ છે. માટે બન્ને ભાવ ત્યાજ્ય છે. બેમાંથી કોઈ ભાવથી વીતરાગતા થશે એમ છે નહિ. આહા..હા...!

‘(એવી વાતને ક્યાં અવકાશ છે ? કર્મસામાન્યમાં બન્ને આવી ગયાં).’ (સમ્યક્ત્વાદિનિજસ્વભાવનાત્ મોક્ષસ્ય હેતુઃ ભવન્) ત્યારે હવે શુભ અને અશુભનો ત્યાગ છે તો મોક્ષનું કારણ શું ? જ્યારે શુભ-અશુભ ભાવ મોક્ષનું કારણ નથી અને ત્યાજ્ય છે તો હવે મોક્ષનું કારણ છે શું ? ‘સમસ્ત કર્મનો ત્યાગ થતાં, સમ્યક્ત્વાદિ જે પોતાનો સ્વભાવ તે-રૂપે થવાથી-પરિણમવાથી મોક્ષના કારણભૂત થતું...’ પોતાનો પૂર્ણાનંદ પ્રભુ ! તેનું સમ્યગ્દર્શન, શુદ્ધ સ્વભાવ, પૂર્ણ શુદ્ધ સ્વભાવના અવલંબનથી નિશ્ચય સમ્યગ્દર્શન શુદ્ધ પરિણમન છે, તે મોક્ષનું કારણ છે. આહા..હા...! શુભ-અશુભ ભાવ બન્ને અશુદ્ધ પરિણમન હોવાથી મોક્ષના કારણને ત્યાગી દીધા છે. તેમાં મોક્ષનું કારણ છે નહિ. ચાહે લાખ વ્રત, તપ કરે, ભક્તિ-પૂજા કરે કરોડો વાર, પણ એ તો શુભરાગ છે એમાં કોઈ મોક્ષનું કારણ છે નહિ. મોક્ષનું કારણ તો શુદ્ધ ચૈતન્યપ્રભુ ! તેનું સમ્યગ્દર્શનમાં શુદ્ધ પરિણમન (થાય), શુદ્ધ પરિણમન (થાય તે મોક્ષનું કારણ છે). શુભ-અશુભ ભાવ છે એ અશુદ્ધ પરિણમન છે. પુણ્ય અને પાપના બન્ને ભાવ અશુદ્ધ ભાવ છે. આ આત્માના સ્વભાવના અવલંબને જે સમ્યગ્દર્શન (થયું તે મોક્ષનું કારણ છે). કહ્યું છે, જુઓ !

‘સમ્યક્ત્વાદિ...’ (અર્થાત્) સમ્યગ્દર્શન-જ્ઞાન-ચારિત્ર ‘જે પોતાનો સ્વભાવ તે રૂપે હોવાથી...’ એ તો પોતાની પર્યાયમાં પોતાનો સ્વભાવ છે. ત્રિકાળી નહિ, ત્રિકાળી સ્વભાવ તો ધ્રુવ છે. આ તો પર્યાયમાં પોતાનું સમ્યગ્દર્શન-જ્ઞાન-ચારિત્ર એ સ્વભાવ છે. વિભાવરહિત સ્વભાવ છે. આહા..હા...!

‘સમ્યક્ત્વાદિ જે પોતાનો સ્વભાવ તે-રૂપે થવાથી-પરિણમવાથી...’ પેલો ત્રિકાળી સ્વભાવ

નહિ. ત્રિકાળી શુદ્ધ ભગવાનઆત્મા ! ‘મૂદત્યમસ્સિદો ખલુ’ ભૂતાર્થના આશ્રયે સમ્યગ્દર્શન થાય છે એ અગિયારમી ગાથા(માં કહ્યું છે). ત્રિકાળ ભૂતાર્થ ભગવાન પૂર્ણ આનંદ, ધ્રુવ ચૈતન્યના અવલંબને, તેના આશ્રયે સમ્યગ્દર્શન થાય છે. એ સમ્યગ્દર્શન શુદ્ધ પરિણમન છે. નિશ્ચય સમ્યગ્દર્શન એ શુદ્ધ પરિણમન છે, વ્યવહાર સમકિત (કહ્યું એ તો) રાગને આરોપ કરીને કહ્યું. એ કોઈ (સમકિત) છે નહિ. વ્યવહાર-બ્યવહાર સમકિત છે જ નહિ. આહા..હા...! એ તો નિશ્ચય સમકિત છે ત્યાં રાગને વ્યવહાર સમકિતનો આરોપ દઈને સમજાવ્યું. પણ એ સમકિત છે જ નહિ. નિશ્ચય સમ્યક્ત્વ એ જ સમ્યગ્દર્શન છે. આહા..હા...!

ભગવાન શુદ્ધ ચૈતન્ય સ્વરૂપ ! પૂર્ણ અતીન્દ્રિય અનંત આનંદાદિ ગુણનો સાગર છે. અનંત અનંત ગુણનું ગોદામ આત્મા છે. ગોદામ સમજાય છે ? મોટું મકાન હોય એમાં ગોદામ હોય. (એમાં) મોટી ચીજ રહી શકે, મોટું ગોદામ ! ગોદામ કહે છે ને ? અમારે ત્યાં ‘પાલેજ’માં તેર ગોદામ છે. ગોદામ ! અમારી દુકાન ત્યાં હતી ને ! ‘પાલેજ’ ! ‘ભરૂચ’ અને ‘વડોદરા’ની વચ્ચે ‘પાલેજ’ છે. ‘ગુજરાત’માં ! ત્યાં અમારી દુકાન હતી ને ! મેં તો (સંવત) ૧૯૬૮થી છોડી દીધી. પણ (અત્યારે) દુકાન ચાલે છે. મોટી દુકાન છે. તેર તો ગોદામ છે. પચાસ-પચાસ, સાઠ-સાઠ હજારના તેર ગોદામ ! મોટી દુકાન છે. ચાલીસ લાખ રૂપિયા છે. ચાર લાખની વર્ષની આવક છે. ‘પાલેજ’ ‘ભરૂચ’ અને ‘વડોદરા’ની વચ્ચે છે. તેર ગોદામ છે. અંદર માલ પડ્યો હોય. ચોખાની ગુણોની થપ્પી પડી હોય. એમ આ ભગવાન ગુણી ! આ ચોખાની ગુણીની મોટું ગોદામ હોય છે. આ ગુણી આત્મા ગુણનું ગોદામ છે. આહા..હા...! ભગવાનઆત્મા ! આ..હા..હા...!

‘સમ્યક્ત્વાદિ...’ આદિ એટલે ત્રણે. સમ્યગ્દર્શન-સમ્યક્જ્ઞાન-સમ્યક્ચારિત્ર. એ ‘પોતાનો સ્વભાવ તે-રૂપે થવાથી...’ પર્યાય હોં ! ત્રિકાળી નહિ. પર્યાય જે છે એ સમ્યગ્દર્શન, જ્ઞાન તો પોતાના સ્વભાવરૂપ શુદ્ધ પરિણમન છે. આહા..હા...! એ સ્વભાવરૂપ હોવાથી અર્થાત્ લીટી (એટલે) અર્થાત્. ‘પરિણમવાથી...’ ત્રિકાળી ભગવાનઆત્મામાં જે અનંત ગુણ ભર્યા છે, શ્રદ્ધાગુણ છે, ચારિત્રગુણ છે, આનંદગુણ ત્રિકાળ છે. તેના આશ્રયે પર્યાયમાં શુદ્ધ સ્વભાવનું પરિણમન થવું એ સમ્યગ્દર્શન-જ્ઞાન-ચારિત્ર (છે), એ મોક્ષનું કારણ (છે). આવી વાત છે. સંપ્રદાયમાં લોકોએ તો બહારથી કાંઈક મનાવી લીધું છે. આ અપવાસ કરો ને આ વર્ષીતપ કરો ને આ શું કહેવાય ? ભગવાનની ભક્તિ કરો, પૂજા કરો. એ ભાવ હોય છે પણ એ ભાવ બંધનું કારણ છે, મોક્ષનું કારણ નહિ. આહા..હા...!

મુમુક્ષુ :- હેય માનશે તો કોઈ કરશે નહિ.

ઉત્તર :- કરે નહિ એ જ સત્ય છે. કરવાલાયક છે નહિ, પણ થશે. કરવાલાયક નથી. સમ્યક્દષ્ટિને રાગ આવે છે પણ કરવાલાયક છે એમ માનતા નથી. એમ તે હિતકર છે એમ માનતા નથી અને એ પોતાનો સ્વભાવ છે એમ માનતા નથી અને એ મોક્ષનું

કારણ છે એમ માનતા નથી. આહા..હા...! આકરી વાત, ભાઈ ! દુનિયા કાંઈક રસ્તે ચડી ગઈ છે. પ્રભુનો માર્ગ અંદર ક્યાંય રહી ગયો. આ..હા...!

‘પરિણમવાથી મોક્ષના કારણભૂત થતું...’ દેખો ! આહા..હા...! સમ્યગ્દર્શન-જ્ઞાન-ચારિત્ર એ પોતાનું શુદ્ધ પરિણમન (છે). દયા, દાન, વ્રત, ભક્તિ એ તો અશુદ્ધ પરિણમન છે. આ શુદ્ધ પરિણમન છે. પર્યાય છે પણ શુદ્ધ છે. ત્રિકાળીના આશ્રયે ઉત્પન્ન થયેલી પર્યાય એ શુદ્ધ છે. એ શુદ્ધ પર્યાય જ મોક્ષનું કારણ છે. આહા..હા...! કેમકે મોક્ષ પણ પર્યાય છે, મોક્ષ પણ પર્યાય છે અને તેનું કારણ મોક્ષનો માર્ગ પણ પર્યાય છે અને સંસાર પણ પર્યાય છે. મિથ્યાત્વ અને રાગ-દ્વેષની પર્યાય એ સંસાર છે. સંસાર પોતાની પર્યાયમાં છે. સંસાર બહારમાં રહેતો નથી. આહા..હા...! એમ મોક્ષમાર્ગ પોતાની પર્યાયમાં છે, બહારમાં નથી. મોક્ષ પણ પોતાની શુદ્ધ પૂર્ણ પર્યાય છે. બહારમાં મોક્ષ નથી. આહા..હા...! પોતાનું શુદ્ધ પરિણમન થવું (તે મોક્ષમાર્ગ છે).

(નૈષ્કર્મ્યપ્રતિબદ્ધમ્ ઉદ્ધતરસં) ‘નિષ્કર્મ અવસ્થા સાથે...’ એ પુણ્ય અને પાપના ભાવ તો કર્મ અવસ્થા છે, આ નિષ્કર્મ અવસ્થા (છે). આહા..હા...! નિષ્કર્મ અવસ્થા હોં ! વસ્તુ તો ત્રિકાળ છે. પણ ત્રિકાળના અવલંબને નિષ્કર્મ અવસ્થા પ્રગટ થાય છે. પર્યાય ! અવસ્થા કહો, પર્યાય કહો, અલ્પ દશા કહો, વર્તમાન શુદ્ધ પરિણમન કહો. આહા..હા...!

‘નિષ્કર્મ અવસ્થા સાથે...’ એ પુણ્ય અને પાપના પરિણામ તો કર્મ છે. તેનાથી રહિત નિષ્કર્મ અવસ્થા આત્મામાં થાય છે. સ્વભાવના અવલંબને પુણ્ય અને પાપની કર્મ-અવસ્થાથી ભિન્ન નિષ્કર્મ અવસ્થા થાય છે. આહા..હા...! એ અવસ્થાની સાથે ‘જેનો ઉદ્ધત (–ઉત્કટ) રસ પ્રતિબદ્ધ...’ છે. એ શુદ્ધ પરિણમનમાં લીન છે. ધર્માત્મા મોક્ષના માર્ગમાં પોતાના શુદ્ધ પરિણમનમાં એ લીન છે, એ જ મોક્ષમાર્ગ (છે). આહા..હા...! ‘(–ઉત્કટ) રસ પ્રતિબદ્ધ...’ છે. નિર્મળાનંદ નાથ પર્યાય, પર્યાય હોં ! શુદ્ધ નિર્મળ પવિત્ર પર્યાય ઉત્કટ રસવાળી છે. અતીન્દ્રિય આનંદના રસવાળી છે. આહા..હા...!

સમ્યગ્દર્શનમાં, સમ્યગ્દર્શન જ્યારે થાય છે ત્યારે અતીન્દ્રિય આનંદનો સ્વાદ આવે છે. રાગ દયા, દાન, વ્રત, પૂજા, ભક્તિ છે એ દુઃખનો સ્વાદ છે. આહા..હા...! એ આસ્રવ છે, રાગ છે, દુઃખનો સ્વાદ છે અને આત્મસ્વભાવમાં જ્યારે દૃષ્ટિ થઈ, જ્ઞાન થયું તો અંતરમાં અતીન્દ્રિય આનંદના સ્વાદનું વેદન થયું તો એ સ્વાદના વેદનમાં ઉત્કટ રસ પ્રતિબદ્ધ છે. આ..હા...! મોક્ષમાર્ગની પર્યાય અતીન્દ્રિય આનંદના રસમાં પ્રતિબદ્ધ છે. આહા..હા...! આવું ઝીણું ! ક્રિયાકાંડમાં લોકોને ઘુસાડી દીધા અને ધર્મ મનાવીને સંપ્રદાય ચલાવ્યો. વીતરાગમાર્ગ ભિન્ન છે, પ્રભુ ! આ..હા...! ઓ..હો..હો...! શું કહે છે ?

‘નિષ્કર્મ અવસ્થા સાથે જેનો ઉદ્ધત (–ઉત્કટ) રસ...’ અતીન્દ્રિય આનંદનો રસ જેમાં પ્રતિબદ્ધ છે. આ..હા..હા...! અતીન્દ્રિય આનંદનું જેમાં વેદન છે એ સમ્યગ્દર્શન-જ્ઞાન-ચારિત્ર

મોક્ષના કારણરૂપ પર્યાય છે. આહા..હા...! વસ્તુ તો ભઈ ! આચાર્યોએ બહુ ટૂંકામાં (સમાડી દીધી). દિગંબર ભાવલિંગી સંત છે. પ્રચુર સ્વસંવેદન જેને વર્તમાનમાં છે. મુનિ એને કહીએ, સમકિતીને પણ આત્મિક અતીન્દ્રિય આનંદનો અંશ આવે છે ત્યારે સમ્યગ્દર્શન થાય છે. તો મુનિ તો પ્રચુર સ્વસંવેદનમાં (છે). અંદર અતીન્દ્રિય આનંદનું પ્રચુર વેદન થાય છે. ત્યારે સાચા મુનિ થાય. એ ક્રિયાકાંડ વ્રત ને તપ ને ક્રિયા એ બધું તો બંધનું કારણ (છે). એમાં મુનિપણું નથી. આહા..હા...! સમજાણું કાંઈ ?

મુમુક્ષુ :- નિષ્કર્મ અવસ્થા સાથે.

ઉત્તર :- એ નિષ્કર્મ અવસ્થા છે. રાગ કર્મ છે, તેના વિનાની મોક્ષની નિષ્કર્મ અવસ્થા છે.

મુમુક્ષુ :- નિષ્કર્મ અવસ્થા સાથે..

ઉત્તર :- નહિ, નિષ્કર્મ અવસ્થા જ પોતે છે. જે મોક્ષનો માર્ગ છે એ નિષ્કર્મ અવસ્થા છે. સાથે-બાથેની વાત નહિ. મોક્ષનો માર્ગ છે એ નિષ્કર્મ અવસ્થા છે. સાથે રાગ હોય છે એ તો કર્મ અવસ્થા છે, એ તો બંધનું કારણ છે, માટે ત્યાગ કર્યો. આહા..હા...! ઝીણી વાત છે, ભાઈ !

નિષ્કર્મ દશા ! પુણ્યના પરિણામ છે એ કર્મ દશા છે. તેનાથી ભગવાન મોક્ષના માર્ગની દશા નિષ્કર્મ દશા છે. તેમાં કર્મ અવસ્થા છે જ નહિ. આહા..હા...! એમાં તો આત્મા અનંત ગુણનો પિંડ પ્રભુ ! તેનું શુદ્ધ પરિણમન થાય એ નિષ્કર્મ અવસ્થા છે. આહા..હા...! આચાર્ય ખુલાસો કરે છે.

‘અમૃતચંદ્રાચાર્યદેવ’નો કળશ છે. ટીકા એમની છે, ગાથા ‘કુંદકુંદાચાર્યદેવ’ની છે, ગાથા ! આ કળશ છે અને ટીકા છે એ ‘અમૃતચંદ્રાચાર્યદેવ’ની છે. એમણે બનાવી છે. એક હજાર વર્ષ પહેલાં અહીંયાં સંપ્રદાયમાં હતા, દિગંબર સંપ્રદાયમાં ! ‘કુંદકુંદાચાર્યદેવ’ બે હજાર વર્ષ પહેલા હતા. એની ટીકા ‘અમૃતચંદ્રાચાર્યદેવ’ બનાવી. મૂળ રહસ્ય ! પછી એક ટીકા ‘જયસેનાચાર્યદેવ’ની છે. સંસ્કૃતમાં બે ટીકા છે. આહા..હા...!

‘એવું જ્ઞાન...’ એટલે આત્માનો સ્વભાવ. ‘આપોઆપ દોડવું આવે છે.’ આ..હા..હા...! શું કહે છે ? પુણ્ય અને પાપના ભાવનો નિષેધ કરીને, જે પોતાના શુદ્ધ સ્વરૂપનો આશ્રય કરીને નિષ્કર્મ અવસ્થા જે પ્રગટ થાય છે, કહે છે કે, એ તો દોડતી આવે છે. નિર્મળ પરિણતિ, પરિણતિ, પરિણતિ... પરિણતિ... એકદમ... એકદમ દોડતી આવે છે. આહા..હા...! પેલામાં એકમાં દોડતું કહ્યું છે ને ! ‘પ્રવચનસાર’માં ! પર્યાય દોડતી – આયત સમુદાય (છે). બપોરે આવ્યું હતું ને ? વિસ્તારસમુદાય (એટલે) ગુણ, આયતસમુદાય એ પર્યાય (છે). દોડતી પર્યાય, એવો પાઠ છે. દોડતી એટલે એકદમ એક પછી એક થતી. એમ આનંદની દશા દોડતી એક પછી એક આનંદની દશા અંદર ચાલે છે. આહા..હા..હા...! તેને અહીંયાં પ્રભુ મોક્ષમાર્ગ કહે છે. આહા..હા...! હવે આવા સમ્યગ્દર્શન, જ્ઞાનનું તો ભાન નહિ અને

બહાર વ્રત ને તપ ને ભક્તિ, પૂજા કરીને કાય કલેશ કરીને મરી જાય. આવી વાત છે, પ્રભુ !

આહા..હા...! 'આપોઆપ દોડ્યું આવે છે.' શું કહે છે ? કે જેને રાગની મંદતાની પણ અપેક્ષા નહિ. એ નિર્મળ અવસ્થા આપોઆપ દોડતી આવે છે, આમ નિર્મળ થઈને આવે છે. આહા..હા...! શુદ્ધ સ્વરૂપ ભગવાનઆત્મા પૂર્ણાનંદ ! તેના અવલંબનથી જે સમ્યગ્દર્શન, જ્ઞાન શુદ્ધ થયું એ દોડતી પર્યાય ઉત્પન્ન થાય છે. એને કોઈની અપેક્ષા નથી. 'સ્વયં ધાવતિ' 'સ્વયં ધાવતિ' પોતાથી, પોતાના પુરુષાર્થથી આ ત્રણે વીતરાગ દશા (પ્રગટ થાય છે). સમ્યગ્દર્શન-જ્ઞાન-ચારિત્ર એ ત્રણે વીતરાગ દશા છે. આહા..હા...! કેમકે પ્રભુ પોતે જિનસ્વરૂપ છે. આત્મા 'ઘટ ઘટ અંતર જિન વસે ને ઘટ ઘટ અંતર જૈન, મતમદિરા કે પાન સો મતવાલા સમજે ન' 'ઘટ ઘટ અંતર જિન વસે' પ્રભુ ! અંદર વીતરાગમૂર્તિ આત્મા છે. તેની શક્તિ - સ્વભાવ ત્રિકાળી વીતરાગ સ્વરૂપ છે. જિનસ્વરૂપી આત્મા છે. આહા..હા...! સ્વભાવ ! એ જિનસ્વરૂપમાંથી.. આ..હા..હા...! આશ્રય લઈને જે પર્યાય થઈ એ સ્વયં પોતાથી (થઈ છે). કોઈ સંહનન કે મનુષ્ય કે દેવ-ગુરુની કૃપાથી કે મદદથી એ શુદ્ધ પરિણતિ થાય છે એમ નથી. સ્વયં આપોઆપ દોડતી આવે છે. આહા..હા...! જેમ આયત દોડતી આવે છે કહ્યું છે એમ અહીંયાં સ્વયં દોડતી આવે છે (એમ કહ્યું છે). દોડતી કહે છે ને ? આહા..હા...! એક પછી એક નિર્મળ પર્યાય પ્રગટ થાય છે. આહા..હા...! કેમકે પર્યાય તો એક સમયની અવસ્થા છે, ધ્રુવ ત્રિકાળ છે. એક સમયની અવસ્થાની પાછળ બીજા, ત્રીજા.. એમ એક પછી એક દોડતી નિર્મળ પર્યાય ઉત્પન્ન થાય છે. એ પરિણતિને મોક્ષનો માર્ગ કહેવામાં આવે છે. આવું છે, ભગવાન ! આ..હા...!

૭૨ ગાથામાં ભગવાન તરીકે તો બોલાવે છે. 'સમયસાર'ની ૭૨ ગાથા છે. આચાર્યમહારાજ પોતે ભગવાનઆત્મા (એમ કહે છે). આ..હા..હા...! ૭૨મી ગાથામાં છે. ભગવાનઆત્મા ! એમ કરીને બોલાવે છે. આ..હા...! હે જીવ કર્મસહિત, એમ કહીને નથી બોલાવતા. આહા..હા...! ભગવાનઆત્મા ! એ તો રાગ પુણ્યની ક્રિયાથી ભિન્ન એવો ભગવાનઆત્મા છે. આહા..હા...! એ ભગવાનઆત્માના અવલંબનથી જે નિષ્કર્મ સમ્યગ્દર્શન-જ્ઞાન-ચારિત્રની વીતરાગ અવસ્થા છે એ દોડતી પ્રગટ થાય છે. એક પછી એક, એક પછી એક.. વીતરાગી પર્યાય જ ઉત્પન્ન થાય છે. મોક્ષમાર્ગનો આશ્રય લેનાર, મોક્ષમાર્ગ કી પર્યાય કા આશ્રય દ્રવ્ય, દ્રવ્યનો આશ્રય લેનારી એ પર્યાય એક પછી એક દોડતી ઉત્પન્ન થાય છે. આહા..હા...! સાંભળતા આ વાત જ આકરી લાગે.

અત્યારે તો વ્રત કરો ને તપ કરો ને અપવાસ કરો, સાધુ થઈ જાઓ, લૂગડાં છોડીને નગ્ન (થઈ જાઓ). હવે નાગા અનંત વાર થયા છે. પંચ મહાવ્રતના પરિણામ (અનંત વાર કર્યા). 'મુનિવ્રત ધાર અનંત બૈર ત્રૈવેચક ઉપજાયો' ઈ 'છ ઢાળા'માં આવે છે. 'પણ આત્મજ્ઞાન

બિન લેશ સુખ ન પાયો' એ પંચ મહાવ્રતના પરિણામ દુઃખ છે, આસ્રવ છે. આહા..હા..હા...! પણ આત્મજ્ઞાન, આનંદનો અનુભવ એ વિના સંસારમાં ભટક્યો. પંચ મહાવ્રત પાળ્યા, દિગંબર મુનિ દ્રવ્યલિંગી (થયો). દ્રવ્યલિંગી મુનિપણું નગ્ન વસ્ત્રનો કટકો ન રાખે, એમાં શું થયું ? અંતરમાં દષ્ટિનો અનુભવ નહિ, સમ્યગ્દર્શન (નહિ), આનંદનો સ્વાદ આવ્યો નહિ તો એ ક્રિયાકાંડ તો પરિભ્રમણનું કારણ છે. આહા..હા...!

'એવું જ્ઞાન આપોઆપ દોડ્યું...' એટલે પર્યાય. જ્ઞાન એટલે અહીંયાં આત્માના જ્ઞાનની પર્યાય, સમકિતની પર્યાય, ચારિત્રની પર્યાય, બધાને જ્ઞાન કહીએ. એ 'જ્ઞાન આપોઆપ દોડ્યું આવે છે.' આ..હા..હા...! આપોઆપ ! સ્વયં અને આપોઆપ. શુદ્ધ ચૈતન્ય ભગવાનનું અવલંબન લેવાથી જે સમ્યગ્દર્શન, જ્ઞાન થયા એ સ્વયં પોતાથી અને દોડતા આવ્યા. એક પછી એક પછી એક શુદ્ધ પરિણતિ તેને પ્રગટ થાય છે અને શુદ્ધ પરિણતિ પૂર્ણ થઈ જાય એ મોક્ષ છે. આ..હા...! સમજાણું કાંઈ ?

ભાવાર્થ :- 'કર્મને દુર કરીને,...' (અર્થાત્) શુભાશુભ ભાવને દૂર કરીને. પોતાના 'સમ્યક્ત્વાદિસ્વભાવરૂપે પરિણમવાથી...' પોતાના સમ્યગ્દર્શન-જ્ઞાન સ્વભાવરૂપ પરિણમવાથી (એટલે કે) પર્યાયમાં પરિણમન કરવાથી, અવસ્થા પ્રગટ કરવાથી. 'મોક્ષના કારણરૂપ થતું જ્ઞાન આપોઆપ પ્રગટ થાય છે,...' એ જ્ઞાનનું સમકિત, જ્ઞાનનું જ્ઞાન, જ્ઞાનનું ચારિત્ર આપોઆપ પ્રગટ થાય છે. 'ત્યાં પછી તેને કોણ રોકી શકે ?' આહા..હા...! વિકાર પણ પોતાથી થાય છે, એ કંઈ કર્મથી નથી થતો. 'કર્મ બિચારે કૌન ભૂલ મેરી અધિકાઈ' સ્તુતિમાં આવે છે. બધા એમ કહે કે, રાગ કર્મથી થાય છે, કર્મથી થાય છે. અરે...! કર્મ તો જડ છે, ધૂળ છે અને રાગ, વિકાર તો અરૂપી તારી દશામાં છે. તેને તો કાઢી નાખવા માટે પુદ્ગલનો કહ્યો છે. છે તો તારી પર્યાયનો વિકાર. સમજાણું કાંઈ ?

અહીંયાં કહે છે કે, મોક્ષના કારણરૂપ થતો પોતાનો આત્મા, તેની પર્યાય, આપોઆપ પ્રગટ થાય છે. તેને વ્યવહારની પણ અપેક્ષા નથી કે, મંદ રાગનો વ્યવહાર કર્યો તો આ શુદ્ધ સમકિતદર્શન થયું (એમ) એની અપેક્ષા નથી. આહા..હા...! એ માટે સ્વયં કહે છે અને દોડ્યું (આવે છે એમ કહ્યું). અંદરથી એક પછી એક નિર્મળ પર્યાય ચાલી આવે છે. દ્રવ્યનું અવલંબન લીધું તો અંદર શુદ્ધ પરિણતિ એક પછી એક દોડતી આવે છે. આહા..હા...! આવો માર્ગ છે. સંપ્રદાયમાં તો આકરું પડે. ધમાલ.. ધમાલ...! એ.. મોટા મંદિર બનાવો ને પ્રતિષ્ઠા કરો ને એમાં ઇન્દ્રો બને ને એમાં લાખ-લાખ રૂપિયાના ઇન્દ્રોને (એમ થાય કે) જાણે ધર્મ થઈ ગયો ! ધૂળેય ધર્મ નથી.

મુમુક્ષુ :- ધર્મનું કારણ તો થાય ને ?

ઉત્તર :- બંધનું કારણ છે. શું કહ્યું ?

મુમુક્ષુ :- ધર્મનું કારણ થાય.

ઉત્તર :- અરે...! ધર્મ (શું) પુણ્યનું કારણ છે. નિશ્ચયથી તો 'પાપ કો પાપ સહુ કહે પણ અનુભવીજન પુણ્યને પાપ કહે.' 'યોગીન્દ્રદેવ'ના દોહરામાં આવે છે. 'પાપ કો પાપ તો સહુ કહે પણ અનુભવીજન...' સમકિતી 'પુણ્યકો પાપ કહે.' પાપ (અર્થાત્) પોતાના સ્વરૂપથી ડગી જાય છે. આહા..હા...! આવી વાત સાંભળવા મળવી મુશ્કેલ. જ્યાં હોય ત્યાં આ વ્રત કરો, તપ કરો, અપવાસ કરો. ક્રિયાકાંડમાં ધર્મ માની લીધો. આ..હા..હા...!

હવે આશંકા ઊપજે છે કે - અવિરત સમ્યગ્દષ્ટિ વગેરેને જ્યાં સુધી કર્મનો ઉદય રહે ત્યાં સુધી જ્ઞાન મોક્ષનું કારણ કેમ થઈ શકે ? વળી કર્મ અને જ્ઞાન બન્ને (-કર્મના નિમિત્તે થતી શુભાશુભ પરિણતિ અને જ્ઞાનપરિણતિ બન્ને-) સાથે કેમ રહી શકે ?

(શાર્દૂલવિક્રીડિત)

યાવત્પાકમુપૈતિ કર્મવિરતિજ્ઞાનસ્ય સમ્યક્ ન સા
કર્મજ્ઞાનસમુચ્ચયોઽપિ વિહિતસ્તાવન્ન કાચિત્ક્ષતિઃ ।
કિન્ત્વત્રાપિ સમુલ્લસત્યવશતો યત્કર્મ બન્ધાય તન્-
મોક્ષાય સ્થિતમેકમેવ પરમં જ્ઞાનં વિમુક્તં સ્વતઃ ।।૧૧૦ ।।

શ્લોકાર્થ :- (યાવત્) જ્યાં સુધી (જ્ઞાનસ્યં કર્મવિરતિઃ) જ્ઞાનની કર્મવિરતિ (સા સમ્યક્ પાકમ્ ન ઉપૈતિ) બરાબર પરિપૂર્ણતા પામતી નથી (તાવત્) ત્યાં સુધી (કર્મજ્ઞાનસમુચ્ચયઃ અપિ વિહિતઃ, ન કાચિત્ ક્ષતિઃ) કર્મ અને જ્ઞાનનું એકઠાપણું શાસ્ત્રમાં કહ્યું છે; તેમના એકઠા રહેવામાં કાંઈ પણ ક્ષતિ અર્થાત્ વિરોધ નથી. (કિન્તુ) પરંતુ (અત્ર અપિ) અહીં એટલું વિશેષ જાણવું કે આત્મામાં (અવશતઃ યત્ કર્મ સમુલ્લસતિ) અવશપણે (-જબરદસ્તીથી) જે કર્મ પ્રગટ થાય છે અર્થાત્ ઉદય થાય છે (તત્ બન્ધાય) તે તો બંધનું કારણ થાય છે, અને (મોક્ષાય) મોક્ષનું કારણ તો, (એકમ્ એવ પરમં જ્ઞાનં સ્થિતમ્) જે એક પરમ જ્ઞાન છે તે એક જ થાય છે - (સ્વતઃ વિમુક્તં) કે જે જ્ઞાન સ્વતઃ વિમુક્ત છે (અર્થાત્ ત્રણે કાળે પરદ્રવ્ય-ભાવોથી ભિન્ન છે).

ભાવાર્થ :- જ્યાં સુધી યથાખ્યાત ચારિત્ર થતું નથી ત્યાં સુધી સમ્યગ્દષ્ટિને બે ધારા

રહે છે - શુભાશુભ કર્મધારા અને જ્ઞાનધારા. તે બન્ને સાથે રહેવામાં કાંઈ પણ વિરોધ નથી. (જેમ મિથ્યાજ્ઞાનને અને સમ્યગ્જ્ઞાનને પરસ્પર વિરોધ છે તેમ કર્મસામાન્યને અને જ્ઞાનને વિરોધી નથી.) તે સ્થિતિમાં કર્મ પોતાનું કાર્ય કરે છે અને જ્ઞાન પોતાનું કાર્ય કરે છે. જેટલા અંશે શુભાશુભ કર્મધારા છે તેટલા અંશે કર્મબંધ થાય છે અને જેટલા અંશે જ્ઞાનધારા છે તેટલા અંશે કર્મનો નાશ થતો જાય છે. વિષય-કષાયના વિકલ્પો કે વ્રતનિયમના વિકલ્પો - શુદ્ધ સ્વરૂપનો વિચાર સુદ્ધાં - કર્મબંધનું કારણ છે; શુદ્ધ પરિણતિરૂપ જ્ઞાનધારા જ મોક્ષનું કારણ છે. ૧૧૦.

શ્લોક ૧૧૦ ઉપર પ્રવચન

૧૧૦ કળશ. આમાં હજી બાકી છે ને ! 'હવે આશંકા ઊપજે છે કે - અવિરત સમ્યક્દષ્ટિ વગેરેને જ્યાં સુધી કર્મનો ઉદય રહે છે...' શું કહે છે ? કે, સમ્યક્દષ્ટિને રાગ તો આવે છે. 'ત્યાં સુધી જ્ઞાન મોક્ષનું કારણ કેમ થઈ શકે ?' ત્યાં સુધી જ્ઞાન મોક્ષનું કારણ કેમ થઈ શકે ? શું (કહ્યું) ? કે, સમ્યગ્દર્શન થયું, અનુભવ થયો, આત્માના આનંદનો સ્વાદ આવ્યો તેને પણ રાગ તો આવે છે. વીતરાગ થાય તો રાગ ન થાય. નીચલા દરજ્જામાં રાગ તો આવે છે. ભક્તિનો, વિનયનો, વાંચનનો, શ્રવણનો એવો રાગ તો આવે છે. તો કહે છે, ઇત્યાદિ 'કર્મનો ઉદય રહે ત્યાં સુધી જ્ઞાન મોક્ષનું કારણ કેમ થઈ શકે ? વળી કર્મ અને જ્ઞાન બન્ને (-કર્મના નિમિત્તે થતી શુભાશુભ પરિણતિ અને જ્ઞાનપરિણતિ બન્ને-) સાથે કેમ રહી શકે ?' (એમ) શિષ્યનો પ્રશ્ન છે કે, એક તો પોતાના શુદ્ધ સ્વરૂપની શ્રદ્ધા, જ્ઞાન અને નિર્વિકારી પરિણતિ અને સાથે રાગ, એ એકસાથે બેય કેવી રીતે રહી શકે ?

શિષ્યનો પ્રશ્ન આ છે કે, જ્યાં સુધી આત્મા પૂર્ણ વીતરાગ ન થાય ત્યાં સુધી આત્મામાં સમ્યગ્દર્શન-જ્ઞાન-ચારિત્ર(ની) નિર્મળ પરિણતિ પણ છે અને સાથે રાગ પણ છે. જો રાગ ન હોય તો વીતરાગ થઈ જાય. તો એકસાથે આ બન્ને કેવી રીતે રહી શકે ? એમ પૂછે છે. સમજાણું કાંઈ ? સમ્યક્દષ્ટિને પણ જ્યાં સુધી વીતરાગતા નથી ત્યાં સુધી ભક્તિનો, વિનયનો શુભરાગ તો આવે છે પણ છે બંધનું કારણ. તો કહે છે કે, એક સમયમાં શુદ્ધ પરિણમન અને બીજો અશુદ્ધ રાગ, એમ કેમ થાય છે ? અવિરત સમ્યક્દષ્ટિ ચોથે, પાંચમે (ગુણસ્થાને) કંઈ વીતરાગ નથી. પોતાના સ્વભાવની દષ્ટિ થઈ, સમ્યગ્દર્શન-જ્ઞાન-ચારિત્ર (થયા) એટલી તો વીતરાગતા (છે), પણ હજી પૂર્ણ વીતરાગતા નથી તો રાગ પણ આવે છે. એ રાગ બંધનું કારણ અને શુદ્ધ પરિણમન અબંધનું કારણ, બેય એકસાથે કેવી રીતે રહી શકે ?

એમ પ્રશ્ન છે. સમજાણું કાંઈ ? આહા..હા...!

‘શુભાશુભ પરિણતિ અને જ્ઞાનપરિણતિ બન્ને-સાથે કેમ રહી શકે ?’ એવી શિષ્યની આશંકા છે, હોં ! છે ને ? શંકા બીજી ચીજ છે. શંકા (એટલે) તમે કહો છો એ ખોટું છે, ઈ શંકા (છે). અને તમે કહો છો એ ઠીક છે પણ હું સમજી શકતો નથી તેને આશંકા કહે છે. શંકા તો તમે કહો છો તે ખોટું છે, એ શંકા (છે), પણ આશંકા (એટલે) તમે કહો છો એ બરાબર છે પણ મને સમજાતું નથી. આહા..હા...! સમજાણું કાંઈ ? આશંકા લીધી ને ? ‘આશંકા ઊપજે છે’ એમ કહ્યું હતું. આ શું ? પ્રભુ !

આત્મામાં સમ્યગ્દર્શન-જ્ઞાન-ચારિત્ર થયા એ વીતરાગી પરિણતિ થઈ એ મોક્ષનો માર્ગ (છે) પણ એટલામાં પૂર્ણ વીતરાગતા નથી તો રાગ તો સાથે આવે છે. દયાનો, દાનનો, ભક્તિનો, વિનયનો, શાસ્ત્ર વાંચનનો, સાંભળવાનો (રાગ તો આવે છે) તો બન્ને એકસાથે કેવી રીતે રહી શકે ? એવી આશંકા છે. આહા..હા...! ૧૧૦. આમાં તો બહુ થોડું છે. એમાં (‘કળશટીકા’માં) બે પાના ભર્યા, ‘કળશટીકા’માં આ ૧૧૦ (કળશમાં) બે પાના ભર્યા છે. ‘રાજમલજી’ની ટીકા !

(શાર્દૂલવિક્રીડિત)

યાવત્પાકમુપૈતિ કર્મવિરતિર્જ્ઞાનસ્ય સમ્યક્ ન સા
કર્મજ્ઞાનસમુચ્ચયોઽપિ વિહિતસ્તાવન્ન કાચિત્ક્ષતિઃ ।
કિન્ત્વત્રાપિ સમુલ્લસત્યવશતો યત્કર્મ બન્ધાય તન્-
મોક્ષાય સ્થિતમેકમેવ પરમં જ્ઞાનં વિમુક્તં સ્વતઃ ॥૧૧૦ ॥

આહા..હા...! (યાવત્) ‘જ્યાં સુધી...’ (જ્ઞાનસ્ય કર્મવિરતિઃ) ‘જ્ઞાનની કર્મવિરતિ...’ જ્ઞાનની કર્મવિરતી એટલે આત્માની શુદ્ધ પરિણતિમાં જ્યાં સુધી રાગની પૂર્ણ નિવૃત્તિ જ્યાં નથી ત્યાં સુધી ‘જ્ઞાનની કર્મવિરતિ બરાબર પરિપૂર્ણતા પામતી નથી...’ આત્માનું જ્ઞાન, દર્શન, ચારિત્ર શુદ્ધ ચૈતન્યના અવલંબને થયા પણ રાગની ક્રિયાનો જ્યાં સુધી પૂર્ણ અભાવ નથી થતો ત્યાં સુધી રાગની પરિણતિ સાથે છે. આહા..હા...! છે ?

‘જ્ઞાનની કર્મવિરતિ...’ જ્ઞાન એટલે આત્માની શુદ્ધ પરિણતિ, એ જ્યાં સુધી રાગની પૂર્ણ નિવૃત્તિ ન થાય, રાગથી પૂર્ણ નિવૃત્તિ ન થાય (ત્યાં સુધી) ‘બરાબર પરિપૂર્ણતા પામતી નથી ત્યાં સુધી...’ (કર્મજ્ઞાનસમુચ્ચયઃ અપિ વિહિતઃ, ન કાચિત્ ક્ષતિઃ) તો પુણ્યના પરિણામ પણ સાથે હોય અને જ્ઞાન પણ સાથે છે, સ્વરૂપ શુદ્ધ ચૈતન્યની દર્શન, જ્ઞાન અને ચારિત્ર, વીતરાગી પર્યાય પણ અપૂર્ણ વીતરાગી પર્યાય પણ ધર્મને હોય છે અને સાથે રાગ પણ હોય છે. એમાં કોઈ વિરોધ નથી. જેટલો રાગ આવે છે તેટલું બંધનું કારણ છે અને જેટલું સ્વભાવના આશ્રયે સમ્યગ્દર્શન-જ્ઞાન-ચારિત્ર થયા (એ) અબંધનું કારણ છે, મોક્ષનું કારણ

છે. આહા..હા...! સમજાણું કાંઈ ?

માટે 'તેમના એકઠા રહેવામાં કાંઈ પણ ક્ષતિ અર્થાત્ વિરોધ નથી.' શું કહે છે ? ભગવાનઆત્મા ! શુદ્ધ સ્વરૂપ પવિત્ર આનંદકંદ ! તેના સમ્યગ્દર્શન-જ્ઞાન અને ચારિત્ર એવી નિર્મળ પરિણતિ ઉત્પન્ન થઈ પણ પૂર્ણ નિર્મળ નથી તો સાથે રાગ પણ આવે છે તો એમાં કોઈ વિરોધ નથી. જેટલો રાગ છે તેટલું બંધનું કારણ છે. શુદ્ધ આત્માના સ્વભાવના આશ્રયે જેટલો મોક્ષમાર્ગ ઉત્પન્ન થયો એ મોક્ષનું કારણ છે. બન્ને ભલે હો, બે ધારા (ભલે) હો.

અજ્ઞાની મિથ્યાદષ્ટિને એક ધારા છે, બંધની ધારા (છે). વીતરાગને એક અબંધની ધારા (છે) અને સાધકને બે (ધારા) છે. મોક્ષમાર્ગની ધારા પણ છે અને રાગની પણ ધારા છે, બન્ને સાથે છે. આહા..હા...! શું કહ્યું ? કે, મિથ્યાદષ્ટિ રાગથી ધર્મ માને છે, પુણ્યથી ધર્મ માને છે એવા મિથ્યાદષ્ટિને તો એકલી કર્મધારા, વિકારધારા છે તો એને તો સમ્યગ્દર્શન, જ્ઞાન કંઈ છે નહિ અને સર્વજ્ઞ વીતરાગ થયા એમને કર્મ, રાગ છે નહિ. એકલી નિર્મળ ધારા છે. મિથ્યાદષ્ટિને એકલી મલિન ધારા છે, સર્વજ્ઞને એકલી નિર્મળ ધારા છે. અને સાધકજીવને ચોથે ગુણસ્થાનેથી નિર્મળ ધારા પણ છે અને મલિન (ધારા) પણ છે. અધૂરાશ છે ને ! આહા..હા...! સમજાણું કાંઈ ?

જ્યાં સુધી રાગ, પુણ્યના દયા, દાનના પરિણામ મારા છે અને મને લાભ થશે, એવી મિથ્યાદષ્ટિ છે ત્યાં સુધી તો એકલી મિથ્યાત્વની મલિન ધારા છે અને સર્વજ્ઞ પરમાત્માને એકલી નિર્મળ ધારા છે, તેમને રાગ છે નહિ. પણ જ્યાં સુધી ચોથા ગુણસ્થાને, પાંચમે, છઠ્ઠે ગુણસ્થાને સાધક છે ત્યાં સુધી બન્ને ધારા સાથે છે. આત્માના આશ્રયે જે નિર્મળ પવિત્ર પર્યાય થઈ, સમ્યગ્દર્શન-જ્ઞાન-ચારિત્રની વીતરાગી પર્યાય પણ હો અને સાથે જરી રાગ પણ હોય, પૂર્ણ વીતરાગ નથી તો રાગ આવે છે તો એમાં કોઈ વિરોધ નથી. બે સાથે (રહે એમાં) વિરોધ નથી. હા, સમ્યગ્દર્શન અને મિથ્યાદર્શનને સાથે રહેવામાં વિરોધ છે. સમ્યગ્દર્શન પણ હોય અને મિથ્યાદર્શન પણ હોય, એ (સાથે રહેવામાં) વિરોધ છે. પણ આત્મામાં શુદ્ધ પરિણતિ છે અને અશુદ્ધ પરિણતિ સાથે રહે એમાં વિરોધ નથી. બન્ને હો. આહા..હા..હા...! સમજાણું કાંઈ ? મારગ પ્રભુનો ભાઈ ! અલૌકિક છે ! ભાઈ !

અત્યારે તો પ્રરૂપણા એવી ચાલે, સાધુ પણ એવી પ્રરૂપણા કરે કે, વ્રત કરો, તપ કરો, અપવાસ કરો, આમ કરો, આમ કરો.. એ તો ક્રિયાકાંડ છે, રાગ છે. સમ્યગ્દર્શનની વાત પહેલી નહિ. કે ભઈ રાગથી ભિન્ન થઈ, પુણ્ય-પાપની ક્રિયાથી ભિન્ન થઈ, પોતાનો આત્મસ્વભાવ જે શુદ્ધ ચૈતન્યઘન પડ્યો છે, તેનું અવલંબન લેવાથી જે સમ્યગ્જ્ઞાન, દર્શન થાય છે એ જ મોક્ષનું કારણ છે, એ ધર્મ છે. ધર્મને વચ્ચે રાગ આવે છે, એ ધર્મ નથી. આવે છે, હોય છે, વીતરાગ નથી ત્યાં સુધી થાય છે. આ..હા...! સમજાણું કાંઈ ?

'જ્યાં સુધી જ્ઞાનની કર્મવિરતિ...' આત્મામાં રાગની પૂર્ણ વિરતિ ન થાય 'બરાબર

પરિપૂર્ણતા પામતી નથી...' જ્ઞાન નામ આનંદની દશા, વીતરાગી દશા પરિપૂર્ણ ન થાય 'ત્યાં સુધી...' (કર્મજ્ઞાનસમુચ્ચયઃ અપિ વિહિતઃ, ન કાચિત્ ક્ષતિઃ) પુણ્યના પરિણામ અને જ્ઞાનની નિર્મળ દશા (તેનું) 'એકઠાપણું શાસ્ત્રમાં કહ્યું છે;...' બેય ભગવાને શાસ્ત્રમાં કહ્યું છે કે, બેય સાથે ચાલે છે. આ..હા...! સમ્યક્દષ્ટિ ચોથે ગુણસ્થાને છે તો એની સમ્યગ્દર્શનની પર્યાય જે વીતરાગી છે તે નિર્મળ છે પણ સાથે હજી ત્રણ કષાયનો રાગ છે. તો રાગ પણ હો અને આ પણ હો, એમાં કોઈ વિરોધ નથી. પણ જેટલો રાગ છે એ બંધનું કારણ છે અને મોક્ષનું કારણ (નિર્મળ પરિણતિ છે). બે હોવાથી, બે ધારાના બે ફળ છે. આ..હા..હા..હા...! સમજાણું કાંઈ ? આ..હા...!

'કર્મ અને જ્ઞાનનું એકઠાપણું શાસ્ત્રમાં કહ્યું છે;...' જોયું ? 'વિહિતઃ' છે ને ? જ્ઞાન 'કર્મજ્ઞાનસમુચ્ચયઃ અપિ વિહિતઃ' શબ્દમાં 'વિહિતઃ' શબ્દ છે. ભગવાને શાસ્ત્રમાં કહ્યું છે કે, જ્યારે આત્માનું સમ્યગ્દર્શન, જ્ઞાન થાય છે, સ્વભાવના આશ્રયે શુદ્ધ આનંદનો સ્વાદ (આવે છે) પણ અપૂર્ણ (છે) તેને રાગ પણ છે, તો રાગ પણ છે અને સ્વભાવ પણ છે, શુદ્ધ પરિણતિ પણ છે. શાસ્ત્રમાં કહ્યું છે, ભગવાને કહ્યું છે.

મુમુક્ષુ :- બધા એમ કહે છે શાસ્ત્રમાં છે પણ મને અનુભવમાં નથી આવતો.

ઉત્તર :- હજી પૂર્ણ નથી ત્યાં સુધી રાગ છે એમ શાસ્ત્રમાં પણ કહે છે.

મુમુક્ષુ :- રાગ અનુભવમાં નથી આવતો.

ઉત્તર :- રાગ તો અનુભવમાં - વેદનમાં આવે છે. વેદનમાં તો બન્ને આવે છે. (રાગને) પોતાનો માનતા નથી. વેદન આવે છે, રાગનું વેદન તો છે. નય હૈ, જગ નય છે એમાં લીધું છે. 'પ્રવચનસાર' ! સમક્રિતીને પણ રાગનું પરિણામન છે અને રાગનો ભોક્તા પણ છે. પણ એ જ્ઞાનની દષ્ટિથી (કહ્યું).

મુમુક્ષુ :- અનુભવ છે કે નથી ?

ઉત્તર :- અનુભવ પણ છે અને રાગનું વેદન પણ છે, બેય છે. એક જો હોય તો વીતરાગ થઈ જાય. અને એક જ રાગ હોય તો મિથ્યાદષ્ટિ થઈ જાય.

મુમુક્ષુ :- જ્ઞાનીને પણ બેય છે ?

ઉત્તર :- ત્યાં પણ બે છે. હજી પૂર્ણ નથી ને ! ઉપશમ છે ને ! ઉપશમ છે. બારમા ગુણસ્થાને પણ હજી પૂર્ણ નથી. કેવળજ્ઞાન પૂર્ણ નથી થયું ત્યાં. આ..હા...! અહીં તો નીચલા (ગુણસ્થાનની) વાત ચાલે છે.

મુમુક્ષુ :- અહીંયાં છઠ્ઠા ગુણસ્થાનની વાત ચાલે છે.

ઉત્તર :- ચોથે, પાંચમે, છઠ્ઠે (ગુણસ્થાનની વાત ચાલે છે). ચોથે, પાંચમે, છઠ્ઠે ગુણસ્થાને પોતાના સ્વભાવના આશ્રયે સમ્યગ્દર્શન, જ્ઞાન, ચેતનની નિર્મળ પરિણતિ છે, સાથે રાગ પણ છે. શાસ્ત્ર કહે છે અને અમે પણ કહીએ છીએ.

મુમુક્ષુ :- જ્ઞાનમાં પકડાય છે ?

ઉત્તર :- પકડાય છે, જાણે છે. રાગ (છે એમ) જાણે (છે). આત્માનું જ્ઞાન (થયું અને) સાથે રાગ આવ્યો તો એ સમયે જાણે છે કે, રાગ છે. પણ એ મારી ચીજ નહિ, દુઃખદાયક છે (એમ જાણે છે). ઈ બારમી ગાથામાં આવ્યું છે. વ્યવહાર તે કાળે જાણેલો પ્રયોજનવાન છે. સંસ્કૃતમાં 'તદાત્ત્વે' (શબ્દ) છે. નિશ્ચય પોતાના ભૂતાર્થના આશ્રયે સમ્યગ્દર્શન થયું, ત્રિકાળ જ્ઞાયકભાવના આશ્રયે સમ્યગ્દર્શન થાય છે. પર્યાયદષ્ટિથી અને રાગથી ક્યારેય સમ્યગ્દર્શન થતું નથી. આવું થયું તોપણ જ્યાં સુધી પર્યાયમાં પૂર્ણ વીતરાગતા નથી ત્યાં સુધી, જ્યાં સુધી આવું છે ત્યાં સુધી રાગ પણ થાય છે. થાય છે, પણ રાગ છે તે બંધનું કારણ છે અને સ્વભાવના આશ્રયે જે નિર્મળ (પર્યાય થઈ) તે મોક્ષનું કારણ છે. બન્ને સાથે રહે છે. સાથે આવે છે તો એ રાગ મોક્ષનું કારણ છે એમ નથી. આહા..હા...!

જુઓ ! શું કહ્યું ? 'કર્મ...' એટલે શુભ ભાવની ક્રિયા, પરિણામ 'અને જ્ઞાન...' એટલે આત્માની શુદ્ધ પરિણતિ. (બન્નેનું) 'એકઠાપણું શાસ્ત્રમાં કહ્યું છે;...' 'વિહિત:' 'તેમના એકઠા રહેવામાં કાંઈ પણ ક્ષતિ અર્થાત્ વિરોધ નથી.' સાથે હોય એમાં વિરોધ નથી. બે છે તો બન્ને (પોતપોતાના) કામ કરે છે. શુદ્ધ પરિણમન છે એ મોક્ષના કારણનું - નિર્જરાનું કામ કરે છે અને અશુદ્ધ છે એ બંધનું કામ કરે છે. આહા..હા...!

એમાં બહુ લખ્યું છે કે, જે સમ્યગ્દર્શન છે ત્યાં મિથ્યાદર્શન સાથે હોય એમ બનતું નથી. પણ અહીંયાં શુદ્ધ પરિણતિ અલ્પ છે તેની સાથે રાગની પરિણતિ (પણ છે તેમાં) વિરોધ નથી. સમ્યગ્દર્શનની સાથે મિથ્યાદર્શનનો વિરોધ છે. મિથ્યાદર્શનની સાથે સમ્યગ્દર્શનનો વિરોધ છે. પણ શુદ્ધ પરિણતિની સાથે રાગનો વિરોધ નથી. રાગ થાય છે તો જ્ઞાનમાં ખટક થઈ ગઈ અથવા મોક્ષમાર્ગ ચાલ્યો ગયો એમ નથી. આહા..હા...! આવો માર્ગ !

વીતરાગ સર્વજ્ઞદેવ ત્રિલોકનાથ પરમાત્મા મહાવિદેહમાં (બિરાજે છે એમની) આ બધી વાણી છે. ભગવાન 'કુંદકુંદાચાર્યદેવ' ત્યાં ગયા હતા (એમણે આ શાસ્ત્ર) બનાવ્યું. એના કળશ 'અમૃતચંદ્રાચાર્યદેવે' બનાવ્યા, જે એક હજાર વર્ષ પછી થયા. અત્યારથી એક હજાર વર્ષ પહેલાં અને ભગવાન 'કુંદકુંદાચાર્યદેવ' પછી એક હજાર વર્ષે (થયા). અત્યારથી એક હજાર વર્ષ પહેલાં અને 'કુંદકુંદાચાર્યદેવ' પછી એક હજાર વર્ષ (બાદ). 'કુંદકુંદાચાર્યદેવ'ને બે હજાર વર્ષ થયા, 'અમૃતચંદ્રાચાર્યદેવ'ને એક હજાર વર્ષ (થયા). આ..હા..હા...!

આમાં ('કળશટીકા'માં) તો મોટા બે પાના ભર્યાં છે. ૧૧૦ (કળશ) છે ને ! બે પાના હોં ! મોટા ! આહા..હા...! જુઓ ! આ ૧૧૦, ૧૧૦ અહીંથી શરૂ થાય છે. મોટું લાંબું બહુ છે. બે પાના ભર્યાં છે. આ બધું સ્પષ્ટીકરણ થાય છે. 'રાજમલજી'ની ટીકા (છે). 'રાજમલ' જૈન ધર્મી, જૈન ધર્મના મર્મી ! એ બધું વંચાઈ ગયું છે.

અત્યારે (નહિ). સામે પુસ્તક ન હોય ને ! વ્યાખ્યાનમાં બધું વંચાઈ ગયું છે. અહીં

તો ૪૪ વર્ષ થયા. ચાલીસ અને ચાર ! આ તો ઓગણીસમી વાર 'સમયસાર' ચાલે છે. અઢાર વાર તો આખું અક્ષરે અક્ષરના અર્થ (સહિત) ચાલી ગયું. આ ('કળશટીકા') પણ ચાલી ગયું, 'પ્રવચનસાર' બપોરે ચાલે છે એ પણ છઠ્ઠી-સાતમી વાર ચાલે છે. એ ચાલતું હોય ને તો સાથે હોય તો એના અર્થ નીકળે.

અહીંયાં એનો વિસ્તાર આ છે કે, કર્મ નામ પુણ્ય પરિણામ - દયા, દાન, વ્રત, ભક્તિના પરિણામ અને જ્ઞાનનું એકઠાપણું (અર્થાત્) આત્માના સ્વભાવનું શુદ્ધ પરિણામન (બેને) એકસાથે રહેવામાં વિરોધ નથી. સાધકપણું છે તો બાધકપણું પણ છે, સાધકપણું પણ છે. આહા..હા...! રાગને ધર્મ માનનાર જીવને એકલું બાધકપણું, મિથ્યાદષ્ટિપણું છે. અને વીતરાગ એકલા પૂર્ણાનંદને પ્રાપ્ત થઈ ગયા તો એકલી વીતરાગધારા છે અને સમ્યગ્દર્શન ચોથે, પાંચમે, છઠ્ઠે (ગુણસ્થાને) છે ત્યાં આગળ શુદ્ધધારા પણ છે અને અશુદ્ધ ધારા પણ છે. બેય એકસાથે રહેવામાં વિરોધ નથી. એકસાથે રહેવામાં વિરોધ નથી. છે તો રાગ નુકસાનકારક, પણ (સાથે) રહેવામાં વિરોધ નથી. આહા..હા...!

આમાં ('કળશટીકા'માં) વિસ્તાર કર્યો છે. એનો વિસ્તાર તો એમ કર્યો છે. જુઓ ! પહેલો શબ્દ છે, ૧૧૦ છે. 'કોઈ બ્રાંતિ કરશે કે મિથ્યાદષ્ટિનું યતિપણું...' (અર્થાત્) જે દિગંબર સાધુ થાય અને રાગથી ધર્મ માને છે, પુણ્યથી ધર્મ માને છે, મહાવ્રતથી મને ધર્મ થશે એ મિથ્યાદષ્ટિ છે. એ મિથ્યાદષ્ટિનું 'યતિપણું ક્રિયારૂપ છે, તે બંધનું કારણ છે. સમ્યગ્દષ્ટિનું છે જે યતિપણું...' કોઈ એમ કહે કે, સમ્યક્દષ્ટિનું જે મુનિપણું છે એમાં પણ પંચ મહાવ્રતના પરિણામ તો આવે છે, તો એ 'શુભ ક્રિયારૂપ, તે મોક્ષનું કારણ છે;...' એમ કોઈ કહે છે 'કારણ કે અનુભવ-જ્ઞાન તથા દયા-વ્રત-તપ-સંયમરૂપ ક્રિયા બંને મળીને જ્ઞાનાવરણાદિ કર્મનો ક્ષય કરે છે. આવી પ્રતીતિ કેટલાક અજ્ઞાની જીવો કરે છે.' એનું તો અહીં સ્પષ્ટીકરણ છે.

'ત્યાં સમાધાન આમ છે કે - જેટલી શુભ-અશુભ ક્રિયા, બહિર્જલ્પરૂપ વિકલ્પ અથવા અંતર્જલ્પરૂપ અથવા દ્રવ્યોના વિચારરૂપ અથવા શુદ્ધસ્વરૂપનો વિચાર ઇત્યાદિ સમસ્ત, કર્મબંધનું કારણ છે.' આટલું (સ્પષ્ટીકરણ) આપ્યું. 'બનારસીદાસે' લખ્યું છે, 'રાજમલ જૈનધર્મી, જૈનધર્મ કા મર્મી'. 'બનારસીદાસ' ! 'સમયસાર નાટક' બનાવ્યું ને ! આમાંથી બનાવ્યું છે. એમણે 'સમયસાર નાટક' લખ્યું છે. પહેલેથી બધું જોયું છે ને ! (સંવત) ૧૯૭૮માં 'સમયસાર' મળ્યું છે. કેટલા વર્ષ થયા ? ૧૯૭૮ની સાલમાં પહેલું 'સમયસાર' મળ્યું. બાવીસ અને પાંત્રીસ, સત્તાવન વર્ષ પહેલાં ! પચાસ અને સાત ! 'બનારસીદાસે' પણ 'સમયસાર નાટક'માં એમ કહ્યું, 'રાજમલ જૈનધર્મી, જૈનધર્મ કા મર્મી હૈ' એમણે આ ટીકા બનાવી છે. આહા..હા...! આ પછી મળ્યું હતું.

મુમુક્ષુ :- સમ્યક્દષ્ટિને મહાવ્રતનો ભાવ આવે કે નહિ ?

ઉત્તર :- કીધું ને, સ્વસંવેદનમાં જ્યારે મુનિ થાય છે, આત્માના આનંદનું ઉત્કૃષ્ટ વેદન (થાય) એ દશામાં મહાવ્રતના પરિણામ આવે છે, પણ છે બંધનું કારણ. એ તો કહે છે કે, આત્મદ્રવ્યના અવલંબને જેટલું સમ્યગ્દર્શન, જ્ઞાન, ચારિત્ર થયું એ મોક્ષનું કારણ (છે) અને વચમાં પંચ મહાવ્રત, અઠ્યાવીસ મૂળગુણ, પાંચ સમિતિ, ત્રણ ગુપ્તિનો વ્યવહાર આવે છે એ બંધનું કારણ છે. જો ન આવે તો વીતરાગ થઈ જાય. અને બિલકુલ જ્ઞાનપરિણતિ ન હો, શુદ્ધ સ્વભાવની શ્રદ્ધા, જ્ઞાન ન હોય તો મિથ્યાદષ્ટિ છે, મિથ્યાત્વ છે. એને એક ધારા છે. આ તો બે ધારા છે. શુદ્ધ પરિણતિ પણ છે અને અશુદ્ધ પરિણતિ પણ છે. આહા..હા...!

(અહીંયાં કહે છે), ‘તેમના એકઠા રહેવામાં કાંઈ પણ ક્ષતિ અર્થાત્ વિરોધ નથી.’ એમાં એમ લખ્યું છે કે, સમ્યગ્દર્શન (અને) મિથ્યાદર્શન (સાથે) રહેવામાં વિરોધ છે. પણ વીતરાગી પરિણતિ અલ્પ છે એમાં રાગ આવવો એ કાંઈ વિરોધ નથી. રાગ આવે છે પણ છે બંધનું કારણ. બંધનું કારણ અને મોક્ષનું કારણ એકસાથે રહેવામાં વિરોધ નથી.

મુમુક્ષુ :- સાધકને બાધક હોય જ.

ઉત્તર :- હોય જ, સાધક કોને કહે ? સાધક છે ત્યાં સુધી થોડો બાધક ભાવ તો આવે જ છે. પૂર્ણ સાધ્ય સિદ્ધ કેવળી થઈ ગયા (તેમને રાગ નથી). કાં એકલા રાગને ધર્મ માનનાર મિથ્યાદષ્ટિને એકલી અજ્ઞાન ધારા છે. એને સમ્યગ્દર્શન છે નહિ. આહા..હા...!

‘પરંતુ અહીં એટલું વિશેષ જાણવું જોઈએ કે આત્મામાં...’ ‘(અવશતઃ યત્ કર્મ સમુલ્લસતિ) ‘અવશપણે...’ જે રાગ આવે છે, કર્મ એટલે રાગ, રાગ કરવાનો ભાવ નથી પણ રાગ આવ્યા વિના રહે નહિ. પુરુષાર્થની કમજોરી છે ને ! ચોથે, પાંચમે, છઠ્ઠે ગુણસ્થાને રૌદ્રધ્યાન પણ છે. પાંચમા ગુણસ્થાન સુધી રૌદ્રધ્યાન છે. છઠ્ઠા ગુણસ્થાનમાં આર્તધ્યાન છે. મલિન (ભાવ) આવે છે પણ નિર્મળ પણ સાથે છે અને મલિન પણ સાથે છે. મલિન છે તે બંધનું કારણ છે અને નિર્મળ છે એ મોક્ષનું કારણ (છે). આ..હા...! એકલા પંચ મહાવ્રત પાળે છે એ તો મિથ્યાદષ્ટિ છે. પંચ મહાવ્રતના પરિણામ આસ્રવ છે તેને ધર્મ માને છે એ તો મિથ્યાદષ્ટિની ધારા એક જ છે. પણ પોતામાં શુદ્ધ ચૈતન્યના આશ્રયે સમ્યગ્દર્શન થયું અને પંચ મહાવ્રતના પરિણામ બંધનું કારણ છે એમ દષ્ટિ થઈ, આગળ (જતાં) તેની સ્વસંવેદનની દશા ઉગ્ર થઈ ગઈ તો પંચ મહાવ્રતના પરિણામ આવે છે. તો ધારા નિર્મળ પણ છે અને મલિન પણ છે. મલિન ધારા બંધનું કારણ છે, નિર્મળ ધારા મોક્ષનું કારણ છે. આહા..હા...! સમજાણું કાંઈ ? આવું ઝીણું પડે. આ..હા...! આ તો લઈ લ્યો પડિમા ! પણ હજી સમ્યગ્દર્શન વિના પડિમા-ફડિમા આવી ક્યાંથી ? બે પડિમા, ચાર પડિમા, સાત પડિમા, અગિયાર પડિમા.

મુમુક્ષુ :- સાત પડિમા સુધી તો કોઈ એનો ભાવ ન પૂછે.

ઉત્તર :- ક્યાં (પડિમા) છે ? આ છે ને, એક જણો અહીં આવ્યો હતો. મારી પાસે

સાત પડિમા છે તોપણ હજી અમને કોઈ પૂછતું નથી એટલે અગિયાર પડિમા લઈ લેશું. પછી લોકો પૂછે તો ખરા ! અરે..રે...! એ ‘રાજકોટ’ આવ્યા હતા, ‘રાજકોટ’ ! પંચ કલાયણકમાં (આવ્યો હતો). ઈ તો એકલા ક્રિયાકાંડ. આત્મા કોણ છે ? રાગથી ભિન્ન છે, એ રાગની ક્રિયાના કર્તા માનવું એ મિથ્યાદષ્ટિ છે. રાગ આવે છે જરૂર, પણ જ્ઞાની તેને કર્તાપણે – કરવાલાયક છે એમ માનતા નથી અને રાગમાં પોતાપણાની બુદ્ધિ નથી અને પરબુદ્ધિ તરીકે તેને જાણે છે કે, જાણવાલાયક ચીજ છે. પણ છે બંધનું કારણ. ધર્મીને પણ રાગ આવ્યો એ બંધનું કારણ (છે). આહા..હા...!

છઠ્ઠે ગુણસ્થાને સાચા સંત હો એમને પંચ મહાવ્રતના વિકલ્પ આવે છે, પણ છે રાગ. અને છોડીને સ્વરૂપમાં સ્થિર થાય ત્યારે અપ્રમત્ત દશા સાતમે (ગુણસ્થાને) આવે છે. અને છઠ્ઠું (ગુણસ્થાન) પણ પહેલાં સમ્યગ્દર્શન થયું હોય એને મુનિપણું આવે છે. સમ્યગ્દર્શનના હજી ઠેકાણા ન હોય (ત્યાં મુનિપણું ક્યાંથી હોય ?) શરીરની ક્રિયા હું કરી શકું છે, પરની દયા પાળી શકું છે (એમ માનનાર) તો બધા મિથ્યાદષ્ટિ છે. પોતાની પર્યાયમાં વિકાર થાય છે તો એ વિકાર કર્મથી થાય છે (એમ માનનાર) મિથ્યાદષ્ટિ છે. કર્મ તો જડ છે. ‘કર્મ બિચારે કૌન ભૂલ મેરી અધિકાઈ’ મારી ભૂલ અધિક છે. કર્મ તો જડ છે. ‘અગ્નિ સહે ઘનઘાત લોહ કી સંગતિ પાઈ.’ ભજનમાં આવે છે. આ..હા...!

અહીંયાં કહે છે, ‘અવશપણે...’ અવશ એટલે બળજોરી નહિ, જ્ઞાનીને કરવાનો ભાવ નથી, પણ અવશપણે પુરુષાર્થની કમીથી રાગ આવે છે. ‘તે તો બંધનું કારણ છે,...’ સમ્યક્દષ્ટિને અને મુનિને પણ જે પંચ મહાવ્રતનો વિકલ્પ આવે છે, સમ્યક્દષ્ટિને જે દયા, દાન, ભક્તિના પરિણામ આવે છે એ બંધનું કારણ છે. આહા..હા...!

મુમુક્ષુ :- અવશપણે એટલે કર્મના ઉદયના કારણે ?

ઉત્તર :- એટલે પોતાનો કરવાનો ભાવ નથી, પણ પુરુષાર્થની નબળાઈથી આવે એ અવશ, પરવશ થઈ ગયો. નિમિત્તને આધીન થઈ ગયો. નિમિત્તે કરાવ્યું નથી. નિમિત્તને આધીન થઈ ગયો. પુરુષાર્થની કમી એ અવશ, પરવશથી (થયો છે). પરવશ પણ પોતે પોતાથી થયો છે, પરવશ બીજો કરાવે છે એમ નહિ. આહા..હા...! ‘તે તો બંધનું કારણ થાય છે,...’ છે ? પરવશપણે નામ પોતાનો કરવાનો ભાવ નથી, એમાં સુખબુદ્ધિ નથી, હિતબુદ્ધિ નથી (અને) રાગ આવે છે તો અવશ કહેવામાં આવ્યું. એ બંધનું કારણ છે.

(एकम् एव परमं ज्ञानं स्थितम्) એક પરમ જ્ઞાન સ્વરૂપ નિર્મળ પરિણતિ તે એક જ મોક્ષનું કારણ છે. આહા..હા...! શુદ્ધ ચૈતન્ય ભગવાન પૂર્ણાનંદ પ્રભુ ! રાગના વિકલ્પથી નિર્વિકલ્પ ભિન્ન ચીજ છે, એ નિર્વિકલ્પ સ્વભાવના આશ્રયે જે નિર્વિકલ્પ સમ્યગ્દર્શન, જ્ઞાન થયું એ તો મોક્ષનું કારણ છે. એ બંધનું અંશે પણ કારણ નથી. એમાં આનાથી પણ સ્પષ્ટ લીધું છે કે, રાગ છે એ અંશે પણ મોક્ષનું કારણ નથી. બિલકુલ બંધનું કારણ છે. અને

મોક્ષનું કારણ છે એ અંશે પણ બંધનું કારણ નથી. એના સ્પષ્ટીકરણમાં એ લીધું છે. સમજાણું કાંઈ ?

‘(અર્થાત્ ત્રણે કાળે પરદ્રવ્ય-ભાવોથી ભિન્ન છે).’ આહા..હા...! મોક્ષની પર્યાય જે કારણ છે એ રાગથી તો ત્રણે કાળ ભિન્ન છે. રાગની સાથે ભલે હો પણ વસ્તુ ભિન્ન છે. રાગથી ભિન્ન છે એ મોક્ષનું કારણ છે. વિશેષ કહેશે... (શ્રોતા :- પ્રમાણ વચન ગુરુદેવ !)